

HUKUK BİLİMİ İLE HUKUK FELSEFESİNİN İLİŞKİLERİ * **

Michel Villey
(Çeviren: Tuğba Ballıgil)

ŞEMA

Kongre, bizi bu yüzyılın dikkate değer, belirgin olgularından biriyle yüzyüze getirmektedir. Auguste Comte, "teolojik" ve "metafizik" denilen çağların yerini, bilimlerin egemenliğinin sözkonusu olduğu "pozitivist" dönemin alacağı kehanetinde bulunuyordu. Bu hegemonya, bize öyle geliyor ki, artık eski Avrupa'da kendini kabul ettirme olanağını bulamadığı için, özellikle Amerikan ya da İskandinav dünyasında ortaya çıkmıştır.

Hukuk felsefesi, bu olgu ile iki açıdan ilgilidir.

1. Bir yandan bu bilimsel akımın, etkinliğinin niteliklerini ortaya koymak ve bunun eleştirisel bir değerlendirmesini yapmak, filozofa düşen bir iştir.

2. Öte yandan, sonunda, felsefeler ve hukuk felsefelerinin, hukuk biliminin uğraştığı konulardan biri ol-

*Hukuk Bilimi Kongresi'nde sunulan bildiri, La Haye, Ağustos 1977.

**Bu çeviri, Michel Villey'nin "Les rapports de la science Juridique et de la philosophie du Droit", Archives de Philosophie du Droit et de de Sociologie, Paris 1978 T. 23, P. 363 - 367'de yer alan bildirisinden yapılmıştır (Çn).

duğu görülmüş, algılanmıştır.

1. HUKUK BİLİMİ'NİN FELSEFESİ

Felsefenin görevlerinden biri bilim'i tanımlamak; uygulanma alanını düzenlemek; nihayet bu bilgi biçiminin sınırlarını ve olası yetersizliklerini göstermektir.

1.1. Bilim'in tanımı

Dilimizin tüm ana terimlerinde olduğu gibi, bilim terimi de birçok anlamda kullanılmaya elverişlidir. Tarih boyunca anlamı sürekli değişmiştir ve değişmeye de devam etmektedir. Bu büyük felsefi konuya burada yalnızca değinilmekle yetinilecektir.

Bilim kavramımız (bilginin özel bir çeşidini oluşturan olarak alındığında), bana, özellikle aralarında uzlaştıklarından yeterince emin olunmayan iki niteliği ile belirginleşiyor gibi görünmektedir.

1.1.1. Katı mantık

"Bilimler", düşünme yöntemleri-

nin kesinliği ile ayırılmış görünümler. Aristo'nun deyişiyle bilim, araştırmacının tersine, kesin, apodiktik, öğretilmeğe değer *bilgi* olarak ortaya çıktıysa, bu, onun tartışılmaz, kesin önermeler üzerinde tasımsal (sylogistique) tündengelim yolu ile etkili olmasındandır.

Bu günün bilimi, artık salt ve kesin bir hakikata ilişkin o denli çok iddiada bulunmamaktadır. O, en azından Galilée ve Descartes'dan başlayarak matematik tercihinin ciddi dilini ya da hiç olmazsa bizzat matematik bilimler gibi, biçimleri doğrulama ve zenginleşmeye devam eden sağlam bir mantığın yasalarına uygun bir *dil*'i konuşmak zorundadır.

1.1.2 Deneysel temel

Öte yandan, özellikle Bacon ve İngiliz bilimsel etkinliğinden başlayarak, bilimlerin *ampirik*(görgül) niteliği üzerinde durulmuştur. Modern bilim, Descartes'in, üzerinde yetkin bir bilim kurmayı umduğu bu *doğuştan ideleri reddetmiştir*. Bu günün bilim dünyasında, sözde *önselci*, *aprioristik* bilgiler üzerine kurulacak her öğretisi (bununla birlikte, yalnızca Kant'cı anlayış biçimleri söz konusu edilmektedir), "metafizik" diye bilim dışı bırakılmaktadır. Fakat bilgin, hesaplarını yapar ve kuramlarını deneysel, herkesce kabul edilebilir yöntemler aracılığı ile "nesnel olarak" denetlenmiş verilere uydurur.

1.2 Hukuka uygulama

Bilimin herşeyi kaplamaya çalış-

masını hiçbir şey engellemez. Bununla birlikte o, herhalde bilimsel bilginin temelleri konusunda az çok sınırlı bir anlayışın öngördüğü çeşitli biçimler alır.

1.2.1 Normatif bilimler

Önselci bir doğuştan hakikatler "bilim"i varsa, o, Descartes'in düşlediği, Fichte ve Hegel'in *Bilim*'inin iddia ettiği, XX. yüzyılda Husserl'in çaba gösterdiği gibi, felsefenin alanına değin uzanabilir.

Bilim (Modern Doğal Hukuk Okulu'nda), bir hukuk kuralları sistemine varılmış gibi sonuç çıkarılan, sözümona rasyonel ahlâka uygunluk ilkelerinden yola çıkarak hukuku ele geçirmeğe başlamıştır.

Bu bilim türü, artık saf halde mevcut değildir. Fakat *yasalardan* çıkarılmış bir hukuk bilimi düşüncesi, haklılığı ihmâl edilmedikçe, eski sosyal sözleşme öğretisinin kalıntılarına dayalı bulunan yasanın buyruklarının üstünlüğü hâlâ canlılığını korumaktadır. Bir *Kelsen* bile, kendisi için "temel norm"un üstünlüğü, sadece hipotez olarak "ortaya atılmış" olduğu - ya da anayasal bir sistemin "bütününün başarısı"na dayanmaya kalkışmadığı halde - bu "normatif" biçimi hukuk bilimine özgülemiştir.

1.2.2 Fakat sıra *deneysel* denilen, başlangıçta fizik doğa alanında kalmış bilimlere gelince, bunların hukuku etkiledikleri açıktır. Kimi kez, "normatif" bilimlere dahil edilmiş olarak: XIX. yüzyılın yasalci pozitivizmi, kendini "yasaları, gerçekte oldukları ve görüldükleri gibi" alıp

mantıkî sonuçlarını irdelemekle görevli sanıyordu.

Çözüm açık değildir, zira bilimsel olguların deneylenmesinde hiçbir şey, devlete ilişkin yasaların bu tekel ya da ayrıcalığını haklı göstermez. Bu nedenledir ki, "hukuk bilimi" kendine daha geniş bir gözlem alanı ayırmıştır: Mahkeme içtihatlarına ilişkin örf-âdetlerin, toplumsal davranışların, yargı örgütünün yapısı ve işleyişinin, yasa koymanın neden ve sonuçlarının, hukuk kuralı ya da hukukî uygulamadaki değişikliklerin irdelenmesi. Hukuk tarihi biliminin, siyasal bilimlerin, suç bilimlerinin doğuşu - Amerikan ve İskandinav "realizm"lerinin analizleri. Belki de Kongremiz, tüm bu bilimlerle sentezini amaçlamış olabilir.

1.3 Eleştiri

"Hukuk bilimleri"nin oluşturulmasına yönelik bu tür girişimlere karşı çeşitli eleştiriler yöneltilmiştir. Bunlardan ilkinde göre, kurallar topluluğu ve hukukun çözümlerinin gerçekten tutarlı bir normlar sistemi oluşturmak zorunda olduğu ya da oluşturabileceğinden kuşkulandırılır.

Deneysel nitelikteki bilimlere gelince, bunlar, hukuk olgusunun bütünlüğünü anlayıp kavramakta yetersiz kalmakla suçlanırlar. Çünkü bu, deneysel bilimin, o, sosyal ve kültürel olayların incelenmesine, sadece *olayların* saptanmasına dek uzandığında bile, ayırddedici bir özelliğidir; *onun kaydettikleri dışında değerler, son amaçlar vardır*; bilimsel pozitivizm, değerlerin seçilmesini

keyfi subjektif ve akıldışı olarak kabul eder; ona göre bilim yansızdır ve körükörüne itiraf eder, günâh çıkarır.

Oysa hukuk, *iyiliğin*(doğru ya da yararlı olan) araştırılmasına yönelik bir etkinlikmiş gibi görünebilir. Hukuk *olay* değil, fakat sürekli biçimde daha iyi çözümlerin peşinde *olmakta* değildir. Bilim, -daha önce denildiği gibi - bir varlığın *fiilen* belli bir amaca doğru davranışını saptayacak durumda olmadığı için, zorunlu olarak hukuk yaşamının bu temel boyutunu yakalayamaz. Hukuk bilimi bize, hiçbir zaman etkinliğinin hep gerisinde kalmış güdük bir hukuk betimlemesi yapmamaya mahkûm bulunduğu takdirde, çok *tutucu* olabilir(Frankfurt Okulu). Tarih felsefelerinin etkisine boyun eğmedikçe keyfi olarak devrimci olur.

Bu güçlük aşılabılır mi bilmiyorum. Bu günün bilimi değişip gelişmektedir; bilim kavramı esnektir. Bilimin, metodunu değiştirip yenileyerek bu boşluğu doldurmayı başarması ve yeniden "olaylar"ın kaydedilmesine indirgenmeyi artık kabul etmeyecek bir "ahlâk bilimi" olması gözardı edilemez. Fakat o, bu değişimle başlıca ayırddedici niteliğini, yöntemlerinin kesinliğini kaybedebilir.

2. HUKUK BİLİMİNİN KONUSU OLARAK FELSEFELER

Hukuk bilimi ile hukuk felsefesinin ilişkileri başka bir biçimde de anlaşılabilir. Şimdi (bu Kongre'de

baskın olan), hukuk biliminin bakış açısını alalım. Hukuk "bilimleri"nin varlık ve gelişimi yadsınamaz. Oysa bugün, onların, konuları arasına felsefeleri katmaktan artık kaçınmadıkları görülmektedir.

2.1 Felsefe sistemlerinin hukuk bilimi içinde bütünleşmesi

Daha önce de denildiği gibi, hukuk bilimi, XIX. yüzyılda bizzat kendi üzerine kapanmış bir normlar sisteminin irdelenmesiyle yetinmeye başlamıştır. Bu dönem, kimi hukukçuların kurtulmayı başaramadığı "hukukî formalizm(biçimcilik)" dönemidir.

Bu durum artık katlanılır gibi değildir. *Yasaların* ya da başka hukuk kurallarının irdelenmesine, hiç olmazsa onların neden ve sonuçlarının irdelenmesinin katılması geciktirilemez görünmektedir. Ekonomik ve toplumsal nedenler: Üretim biçimlerinin değişmesi, toplumsal sınıfların uzlaşması. Fakat dahası, hukuk bilimi hukukun oluşumunu etkileyen grupların ortak düşüncelerini, bizi felsefelere götüren şeyi göz önüne almak durumundadır.

Böylece hukuk tarihinin marksist tahlilinde, her toplumsal grubun hem ekonomik üretim biçimi ve hem de hukukî yapısına bağlı olarak, esas inceleme konusunu biçimlendiren "ideolojik" "tartışma" ya bir yer ayrılmıştır. O ancak, modern çağa egemen bireyci adcılığın (nominalisme individualiste), XIX. yüzyılda sosyolojizmin yerini alma eğilimi gösterdiği hukuk bilimine karşı ilgisiz olabilir, - böyle bir felsefî hareket

(analitik pozitivizm, arzu felsefesi), aslında günümüzde de yaygındır. Felsefeler burada olgular olarak ele alınıp incelenir.

2.2 Hukukun felsefelerle ilişkileri

2.2.1 Felsefelerin hukukun içeriği üzerindeki etkisi

Her hukuk kuralı, belli bir amaçla yapılır, belli *değerler* için işlev görür. Bu açıdan, bilimin toplumsal gruplarda gözlemlediği inançlar çok çeşitlilik gösterirler. Kimi kez bireysel çıkarlar kaygısı ağır basar (özgürlük, erdem, maddî zevk ve yararlar), kimi kez ortak çıkarlar(ulus'un egemenliği ya da toplumun ortak gelişimi) ağır basar. Toplumsal bütünü parçaları arasında bir dengenin sürdürülmesi olarak anlaşılan *adalet* değeri, felsefe tiplerine göre var ya da yoktur.

Şu halde hukuk bilimi, *ahlâkî değerler felsefeleri*'nin irdelenmesiyle ilgilenmezlik edemeyecektir.

2.2.2 Felsefelerin hukuk mesleği üzerindeki etkisi

Kimi hukuk okulları, hukuklarının kaynağını dinsel esin ve vahiye dayandırmıştır; başkaları insanın aklına güvenmişlerdir, bu akıl ister hukuk önermelerini önceden getirmiş olsun, ister hukuku isteklerimizin hizmetine yönelik olarak kurmaya elverişli bulunsun, insan aklını esas almışlardır; ötekiler deney ve tümevarıma belbağlamışlardır.

Hukuk bilimi, *bilgi felsefeleri*'ni

ihmâl etmeyip gereken ilgiyi gösterecektir.

2.2.3 Felsefelerin hukuk dili üzerindeki etkisi

Fakat hukukçu, özellikle konuşmasının yapılandığı ve bilimini oluşturan belli bir *anlatım biçimi*'ne bağlı görünmektedir. (Her bilim, iyi oluşturulup geliştirilmiş bir dil, bir *anlatım biçimidir*)."

Grubun ortak dilinin tartışma konusu olması, çoğu kez yapılabilecek en büyük kötülüktür. Bu görev, özellikle felsefenin alanına giriyor gibi görünmektedir. Filozofların, her toplumsal grubun hukuk dilinin yaratılmasında daima temel bir rol üstlendiklerini göstermek olanaklıdır; zira

hukuk dili, ifadelerle birbirine bağlanmış bir sistemde, gerçekliğin asıl bileşenlerini kesip ayıran ortak bir dil içinde yer alır. Bu da bizi varlık-bilimler'e(ontolojiler) göndermektedir.

Bu Kongre programı içinde hukuk felsefesine de bir bölüm ayrılmış olması herhalde sevindirici olmalıdır. Ne var ki, felsefe can sıkıcı bir çağrılıdır; çünkü o, çoktan aynı durumda donup kalmış bir sistemler, "bilimsel olgular" oluşturan ideolojiler dizisiyle sınırlandırılmayı güçlkle kabul eder. Felsefe daha çok, ne olursa olsun bilgilerimizin sınırlarının canlı, somut araştırılması, sürekli tartışma konusu yapılması ve açıklanması olarak anlaşılır.